

PAPER DETAILS

TITLE: Gelir Dagilimi Adaleti Saglama Araci Olarak Verginin Türk-Islam Literatüründeki Yeri

AUTHORS: Nurgül Basaran

PAGES: 83-92

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3017321>



GELİR DAĞILIMI ADALETİ SAĞLAMA ARACI OLARAK VERGİNİN TÜRK-İSLAM LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

*THE PLACE OF TAX IN TURKISH-ISLAMIC LITERATURE AS AN INSTRUMENT ENSURING
INCOME DISTRUBITION JUSTICE*

Nurgül BAŞARAN^a

^aDr., Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
ORCID:
0000-0002-6174-8042
E-posta:
nurgulgunes@gmail.com

Sorumlu Yazar:
Corresponding Author:
Nurgül Başaran

Makale Türü
Article Type:
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
17.03.2023

Kabul Tarihi
Accepted
13.10.2023

ROR ID
045hgzm75

ÖZ

Amaç – Makro planda toplumun tüm kesimlerini kalkındırma ve gelirin ikincil dağılımını sağlama aracı olarak vergi sistemi, tarihin her döneminde önemli bir yöntem olarak kabul görmüştür. Bu çalışmada Türk-İslam literatüründe verginin yeri, kaleme alındığı dönemlerden günümüze etkisini yitirmeyen Siyasetnameler ve Mukaddime gibi kadim eserlerin ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Yöntem – Çalışmada, mevcut literatür incelenmiş, bahsi geçen eserlerin ilgili içerikleri analiz edilerek yorumlanmıştır.

Bulgular– İncelenen eserlerde; kendi menfaatinin ödediği vergiden daha az olduğunu tespit ettiği durumlarda, halkın üretmekten vazgeçeceği, dolayısıyla vergi gelirlerinin azalacağı, toplumsal refahın kötüye gideceği ve nihayetinde devletin zayıflayacağı çıkarımının eserlerin kaleme alındığı farklı tarihlerde aynıyla yapıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç – Türk-İslam tarihinin önemli eserlerinde, devlet gelirlerinin önemli bir kalemi olan verginin, adil bir şekilde halka geri döndürüldüğünde toplumsal kalkınma ve sosyal barışın sürdürülebilmesinde kilit rolünün dile getirildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Gelirin Yeniden Dağılımı, Siyasetname, Mukaddime

JEL Kodları: B19, I39

ABSTRACT

Purpose – The tax system, as a means of developing all segments of society in the macro plan and ensuring the secondary distribution of income, has been accepted as an important method in every period of history. In this study, the place of taxes in Turkish-Islamic literature has been tried to be examined in the light of ancient works such as Siyasetnamas and Muqaddimah, which have not lost their influence since the times they were written.

Methodology – In the study, literature was reviewed, the relevant contents of the mentioned works were analyzed and interpreted.

Findings – In the analyzed works, it was found that the same conclusion was reached at different dates when the works were written, that the public would stop producing in cases where they determined that their own benefit was less than the tax they paid, thus tax revenues would decrease, social welfare would worsen and ultimately the state would weaken.

Conclusion- In important works of Turkish-Islamic history, it has been determined that tax, which is an important item of state revenues, plays a key role in sustaining social development and social peace when it is returned to the people in a fair manner.

Keywords: Tax, Income redistribution, Muqaddimah, Siyasetname

JEL Kods: B19, I39

1. GİRİŞ

Sokrates'in iktisadi demeçlerinde rastlanan ve etimolojik olarak ekonominin en kadim tanımlaması olarak kabul edilen pasaja göre ekonomi, başta toplumun en küçük birimi olan 'evin idaresi' anlamına gelmektedir (Ksenophon, 2020, s. 20). Evin iyi idaresi için evin sorumlusunda (reisinde ya da devletin yöneticisinde) ihtirastan uzak bir düzen anlayışı bulunmalıdır. Sokrates'in kendi cümleleriyle: "Ev hanımı, evin müşterek selameti için lazım olan unsurun yarısını teşkil eder. Erkek faaliyeti ile elde ettiği kazancı eve getirir. Kadın onu lazım olduğu şekilde masraflara kullanır. Eğer bu kullanım yerinde (ve adaletli) ise ev mesuttur aksi takdirde çökmeye mahkûmdur" (Karışman, 2010, s. 63).

Buradan hareketle, toplumun bir mikro modeli olan ailede gerekli olan düzen ve adalet, toplumun bütünü için de elzemdir. Emegın sonucunda elde edilenin önemi kadar, elde edilen bu kazancın adaletli ve bir düzen içinde bölüşümü ve bu bağlamda bir bölüştürücü sistemin varlığı da önem kazanmaktadır.

Gerek bireylerin daha çoğunu elde etme hırsıyla motive edildiği ve bölüşümde adaleti sağlayacak müdahaleye sıcak bakmayan liberalizmin gerekse her ortamda olduğu gibi toplumsal yaşamda da güçlü olanın yoluna devam edip, güçsüz olanın yok olup 'ayıklanması' gereğini savunan doğal seleksiyon yanlısı evrimcilerin aksine çoğu kadim inanç ve düşünce sistemi, birlikte yaşamının gerekliliği olarak bölüşümü, paylaşımı ve yardımlaşmayı teşvik etmiştir. Tıpkı Sokrates'in söylevinde "aksi takdirde sistem çökmeye mahkûmdur" (Karışman, 2010, s. 63) dediği gibi, insanlık tarihi en büyük toplumsal krizlere ve sonucunda herkesin zarar gördüğü devrimlere, hep eşitsiz paylaşım, yoksulluk ve sefalet depreminin artçıları olarak şahit olmuştur.

Tam bu noktada insanın bireysel ve sosyal yaşantısını etki altına alan ahlak ve din sahneye çıkarak, bireylerin bir takım vicdani ve zihinsel kodlar doğrultusunda birlikte yaşamının gereği olan bazı sorumlulukları üstlenmesine yardımcı olmaktadır. Farabi *Medinetü'l Fâzıla*'sında insanların ihtiyaç üzere bir araya geldiklerini dile getirerek, bu ihtiyacın günlük gereksinimleri karşılamak için olduğu kadar, manevi olarak da en iyiye ulaşmakla da ilgili olduğunu savunmuştur. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları ülkeleri/şehirleri temelde ikiye ayıran Farabi, Fazıl (erdemli) şehir halkıyla erdemli olmayan cahil şehir halkını birbirinden farklı görür. Ona göre Fâzıl şehir, tam sıhhatte bir vücuda benzer. Bütün uzuvları -yani onu oluşturan bireyler- şehrin/ devletin bekasını devam ettirebilmek adına yardımlaşır (El-Farabi, 2012, s. 65).

Odak noktası insan olan İslam iktisadı, menfaat paralelliğine önem vererek toplumsal iktisadi ilişkilerin düzenlenmesinde kişilerin ve toplumun çıkarları arasında bir uyumun var olduğunu savunmaktadır. Başta emek olmak üzere kaynakların israf edilmeksizin kişilerin hizmetine sunulmasını teşvik etmekte ve iktisadi faaliyetlerin hem ekonomik hem de ahlaki boyutlarını önemsemektedir. Belli bir sınıfın ya da bir grubun çıkarını gözetken teorilere dayanmamaktadır (Ersoy, 2015). Bu yüzden Türk İslam kültüründe, devlet kurumu ve halkların birlikte barış içinde yaşamasını temin eden, devletin halka nasıl hizmet sağlayacağını kriterlerini belirleyen çeşitli sözleşmeler Hz.Muhammed (sav) zamanından itibaren var olagelmıştır.

Her dönemde toplumların kendinden önceki toplumlarla arasında oluşan farklılaşmalar, her alanda olduğu gibi devlet yönetimi ve mali politikalar konusunda da düşünmeyi gerekli kılmış; dolayısıyla bu türdeki yazımın da zenginleşmesine zemin sağlamıştır. Bu noktada zengin bir hazineye sahip Türk İslam literatürü vergi sistemi açısından da ilgi çekici hale gelmektedir.

Bu çalışmada, önce dünya tarihindeki köklü medeniyetlerde verginin yerine kısaca değinilecek; ardından farklı asırlarda büyük Türk İslam devletlerinin yönetim sistemleri kapsamında vergi konusunu da işleyen kadim kaynaklar olan *Kutadgu Bilig*, Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'si, *Siyasetü's-şer'iyye* ve *Mukaddime* içerik analizi yöntemi bağlamında taranarak ilgili pasajlar yorumlanacaktır.

2. LİTERATÜR

Yapılan literatür taramasında çeşitli dönemleri baz alan vergi sistemi ve hukuku araştırmalarının yanı sıra, Türk İslam kültüründe kılavuz kaynak olarak kabul görmüş, devlet yönetimi ve kamu hizmetlerinin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair yazılmış eserlerde vergi meselelerini de içeren mali sistem bahislerine de rastlanmıştır.

Tuğ (1963) çalışmasında, verginin tarihteki kadim medeniyetlerdeki durumunu aktardıktan sonra Kuran ve hadis kaynakları ışığında İslam hukukundaki yerini incelemiştir.

İlgen (2005) makalesinde Adam Smith'ten yıllar önce İbni Haldun'un devlet yönetiminin piyasalara doğrudan müdahalesine şiddetle itiraz ettiğini, bu müdahalelerin milli gelir ve vergi gelirlerini azaltacağını savunduğunu tespit etmiştir.

Candan (2007), önemli ekonomik görüşlere sahip ortaçağ alimi İbni Haldun'un *Mukaddime* adlı eserinde yaşadığı tarihi dönem itibari ile kamu maliyesine bakışını incelemiş; ünlü düşünürün dönemin vergi sisteminin sosyal adalete katkı sunduğu teorisine çalışmasında yer vermiştir.

Can vd. (2012), neşredildiği dönemde devlet işlerinin yürütülmesinde kayda değer etkileri olan Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* eserini iktisadi açıdan değerlendirmeye almışlardır. Beyitlerde vergi de dahil muhasebe ve işlemleriyle ilişkili önemli bazı finansal terim ve sözcüklerin de kullanıldığını saptayan araştırmacılar, *Kutadgu Bilig'in* Türk iktisat ve muhasebe tarihi bakımından da dikkate değer bir katkısı olduğunu tespit etmişlerdir.

Sivrioğlu (2013), İslâm dünyasının meşhur siyaset teorisyenlerinden İbni Teymiyye'nin siyaset, adalet ve iktisat konularındaki görüşlerini incelemiş ve İbni Teymiyye'nin kendi dönemindeki hükümdarları halk arasında adaleti tesis etmeyen vergi politikalarının toplumsal barışı bozan ve devletleri çöküşe götüren uygulamaları eleştirdiğini vurgulamıştır.

Günaydın ve Yıldız (2016), Dünya'da ve Türkiye'de vergi politikalarının yoksulluğa etkisini analiz ettikleri çalışmalarında geçmişten bugüne farklı vergi politikalarının gelişmiş ülkelerde daha yoğun olmak üzere yoksulluğu azaltıcı yönde etkisinin varlığını dile getirmişlerdir.

Temür (2017), incelemesinde refah devleti kapsamındaki yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini önleme yöntemlerinde biri olan negatif vergi uygulamasının İslam iktisat literatüründeki zekatla karşılaştırmasını yaparak her ikisinin de sosyal yardım programlarını daha insani bir düzeye getirerek sosyal adalete katkı sağladığını tespit etmiştir.

Kurt (2017), çalışmasında İslam tarihinde devletin büyüdüğü ve giderek sistematik bir yönetime geçildiği önemli bir döneme karşılık gelen Hz. Ömer devrinde kurulan Divan Teşkilatı aracılığıyla uygulanan paylaşım sisteminin ülkedeki gelirin adaletli bölüşülmesine imkan verdiğini vurgulamıştır.

Aykaç vd. (2017), İslam pratiğinde gelirin yeniden dağılımını inceledikleri makalelerinde her dönem Müslüman toplumların iktisadi sistemlerinin önemli bir ayağı olan zekat ve vergi müesseselerinin, toplumsal refahı ve kalkınmayı artırdığını saptamışlardır.

Yurtseven (2019), incelemesinde İslam'ın özellikle ilk döneminde vergi uygulamasının sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda adil paylaşımı sağladığını, belirli miktarın üzerinde kazanca sahip olanla çalıştığı halde geçimini idame ettiremeyen arasında aktarım yapılarak toplumsal huzurun tesis edildiğini vurgulamıştır.

Bekçi vd. (2021), çalışmalarında Türk devletlerinde vergi düzenlerini incelemiş, Göktürk Devleti'nden Osmanlı'ya, Türk devlet yapılanmalarında vergi anlayış ve uygulamalarının, birbirlerini etkileyen bir süreç olarak devam ettiği, İslam'ın kabulü ve toprak genişlemesiyle diğer din mensuplarının varlığı sonucunda çok kademeli bir vergi sistemine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Türklerin devletin bekası ve adaletin toplumun her tabakasına tesiri anlayışının yüzyıllar boyu devam eden mali disiplininin temelini oluşturduğunu dile getirmişlerdir.

3. GELİRİN YENİDEN DAĞILIMINDA VERGİNİN ROLÜ

Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk, her zaman bütün ülkelerin ortak sorunu olagelmıştır. Bir ülkede hem gelirin adil dağılımı hem de vatandaşların gelir düzeyinin temel gereksinimlerini karşılayamayacak bir seviyenin altında kalmaması, toplumsal barışın sürdürülmesi bakımından elzemdir. Herkesin insana yakışır bir hayat standardına sahip olabilmesi ve her alanda fırsat eşitliğinin sağlanması misyonuna sahip sosyal devlet anlayışına göre yoksullukla mücadele ve adil dağılım için devletin gelir dağılımına müdahalesi gereklidir. Bu anlayıştan doğan ve devletin finansman kaynağını oluşturan vergi, yüzyıllardır etkin bir kamu maliye politikası olarak önemini hep korumuştur.

Verginin sosyal adaletin tesisi noktasında bir sosyal politika bileşeni şeklinde de kullanılabileceğini iddia eden Wagner, toplumsal düzende çeşitli etkiler nedeniyle oluşan gelir adaletsizliğinin vergi politikaları aracılığıyla düzenlenebileceğini iddia etmiştir. (Beşel, 2015).

Gelirin bölüşümü açısından bakıldığında, üretim sonucu elde edilen gelir, üretim faktörü sahipleri arasında rızaya dayalı anlaşmalarla paylaşıldığında emeğin gelirden aldığı pay ücret, sermayenin payı da kâr olur. Sabit sermayenin payı kira, devletin payı ise vergidir. Vergi devletin payı olduğundan yasayla belirlenir (Ersoy, 2015).

Birçok farklı kamu harcamasına kaynak olan vergiler farklı sebeplerle oluşmuş yoksulluğu azaltmak ve önlemek için kullanılan gelir transferlerinin de önemli kaynağını oluşturmaktadır. Gelirin adaletli dağılımında öne çıkan bir araç olan etkin tasarlanmış vergi politikalarının, yoksullukla mücadelede halen önemli bir mekanizma olduğu ülkemizde ve dünyada yürütülen araştırmalarla desteklenmektedir.

Bir ülke adına elde edilen toplam geliri yeniden dağıtıcı rol oynayan vergilerin artan oranlılık derecesi yani herkesten kazandığına uygun vergi alma sisteminin doğru işlemesi, toplumun en zenginden yoksuluna sosyal tabakalar arasındaki eşitliği sağlamada önemli bir kriterdir. İbni Haldun bu durumu, “Vergi bütün sorumlular arasında adaletli bir biçimde herhangi bir imtiyazlı kitleyi muaf tutmadan ve en önemlisi herkesten ödeme gücünü aşmayacak bir biçimde alınmalıdır.” şeklinde açıklamıştır (Candan, 2007, s. 244).

Sosyal adalet ve kul hakkının en önemli çıkış noktası olduğu İslam iktisadının da, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın sağlanması, mülkiyetin genişlemesi ve gelirin adaletli dağılımı, sosyal refaha herkesin erişimi gibi bazı ilkeleri vardır (Tabakoğlu, 2008, s. 65). Toplumda inanç kardeşliğinin eyleme yansıyan hali olarak adil paylaşım İlahi kitapta: “Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşla, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin (Nisa 36)” şeklinde dile getirilmiştir. İslam anlayışındaki zekat müessesesi de bu adaleti sağlama noktasında çok titizdir.

Temelinde güçsüzün korunması, mazlumun himayesi ve toplumun refah seviyesinin artırılması için önlemlerin alınmasının bir gereklilik olduğu İslam inancının bu bakış açısı - vergi ve sosyal yardımlarla da yapılmak istenen- toplumda herkesi kapsayan bir sosyal güvenlik yapısının tesis edilmesinin hedeflendiğini göstermektedir. Sosyal koruma ve gelir adaleti açısından zekât uygulamasının yanı sıra fidye, kefare, nafaka gibi uygulamalar ile ihtiyaç sahiplerinin ekonomik ve sosyal anlamda da desteklenmeleri hedeflenmektedir (Genç & Süloğlu, 2017).

4. DÜNYADA İLK VERGİ ÖRNEKLERİ

Bir olgu olarak vergiye tarihte insan topluluklarının ortaya çıkışından itibaren rastlanmaktadır. Bireyleri birbirleriyle daimi yardımlaşma halinde olan topluluklarda vergi doğal bir sosyal mekanizmadır. İster bir halkın diğer halka galip gelmesinden ister toplumun başında bulunan kişinin mutlak kuvvete dayanan şahsi isteğinden isterse de dini topluluklarda ilahî gerekliliklerden kaynaklanıyor olsun Babil, Mısır, İran, Arap Yarımadası, Yunanistan, Roma ve Çin gibi kadim medeniyetlerde ülkeden ülkeye değişiklikler içerse de çeşitli vergi türlerine rastlanmaktadır.

Ahdi atikte İbranilerin gerek toprak mahsullerinden ve gerekse hayvanlardan muhtelif oranda vergiler aldıklarıyla ilgili bilgiler bulunur. İbrahim peygamberin savaş ganimetinin belli bir miktarını vergi olarak hazineye aktardığı, Musa peygamberin ibadethanelerde yapılan hizmet için muhtelif oranlarda vergiler koyduğu yine Tevrat'ta geçmektedir. Kutsal kitaplarda geçen bu vergi emirlerine uyarak M.S 8. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere Almanya, Fransa ve İskandinav ülkelerinde devlet tarafından vergiler toplanmaya başlanmıştır (Tuğ, 1963).

Yine Yunan ve Romalılarda asil ve hür kabul edilen idarecilerin, kamu işlerinde kullanılmak üzere esirler, köylüler, imparatorlukları altındaki diğer milletlerden aldıkları bazı vergiler bulunmaktadır. Ayrıca gümrük ve ticari işlerden alınan vergiler de mevcuttur.

Bizans zamanında en öne çıkan vergi türü arazi vergisidir. Her yıl imparator her eyaletin ihtiyacına karşılık, o eyalete özel bir vergi tutarı belirlemekteydi. Bugünkü anlamda gelir vergisine Bizans'ta zanaat ve ticaret erbabından alınan vergi ilk örnek kabul edilebilmektedir (Erkal, 2009).

Sasanilerde ise başlangıçta sosyalist rejim benzeri, kolektivist bir üretim ve çıktının fertler arasında eşit bölüşümü söz konusuysa, sonradan bu sistem değişerek ferdi mülkiyete geçildiğinde vergilendirme uygulamaları da başlamıştır. İslam öncesi Arap toplumlarında da vergiler sıklıkla dini mahiyettedir. Mabedlerde ‘ilahlara’ takdim edilen aynı ya da nakdi her şey yine kamu hizmetinde kullanılırdı. Gerek vergilendirme gerekse tahsilat için belirli bir hiyerarşiye dayanan sağlam vergi teşkilatı tüm bu adı geçen toplumlarda var olagelmıştır (Tuğ, 1963).

5. TÜRK-İSLAM LİTERATÜRÜNDE VERGİ UYGULAMALARI

5.1 İslam Tarihinde Vergi Uygulamalarına Genel Bakış

Daha İslam'ın ilk yıllarında inen ayetlerde, inananların mali konulara dikkatleri çekilmeye başlanmıştır. Nüzul sırasında ikinci sırada yer alan Kalem suresinin 17-33. ayetlerinde özetle şu kıssa anlatılarak inananlara ders verilmek istenmektedir (Erkal, 2009, s. 36); “Şüphesiz biz, vaktiyle bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (yoksullar gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi... Onlar uykuda iken Rabbinden bir afet bahçeyi sardı. Böylece bahçe, yakılmış toprağa döndü. Derken, sabahleyin birbirlerine, Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin" diye seslendiler... Sakın, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın" diye fısıldaşarak yola koyuldular. (Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği hâlde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar. Fakat bahçeyi o hâlde gördüklerinde, Biz mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler. (Gerçeği anlayınca da), Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız! dediler.”

Kuran'da daha birçok farklı ayette “mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır”, “yoksulları desteklerseniz Allah'a güzel bir borç verirsiniz” şeklindeki hitaplarla toplumda sosyal adaletin sağlanması amacıyla toplumsal dayanışma ulvi bir noktaya taşınmaktadır. Refah seviyelerindeki farklılıklardan dolayı oluşabilecek toplumsal tepkilerin önüne geçebilmek adına İslam iktisadî geliri belirli bir geçimlik seviyenin üzerine çıkan her birey için önce bir zaruret olarak zekatı, ardından bir teşvik olarak da sadakayı telkin ederek sosyal dengenin tesisini hedeflemektedir.

İslam peygamberinin hayatta olduğu dönemde ve Hz. Ebubekir'in iki yıllık başkanlığında Müslümanlar zekat ve yardımlaşma konusunda daha çok ferdi hareket etmişlerdir. Bu duruma istisna olarak, Müslümanların Medine'ye hicretine mukabil orada ikamet eden Müslüman olmayan Medineliler ve Yahudilerle birlikte aynı topraklarda yaşarken toplumsal barışı sağlamak için Medine Vesikası adında bir anayasa hazırlayarak kamu hizmetlerinin nasıl sağlanacağını ve gerekli bedelin ne şekilde toplanacağını belli karara bağlayarak ilk kamu maliyesi politikalarını da belirlemişlerdir.

Ardından Hz. Ömer'in döneminde İslam topraklarının ve tebasının büyümesi sebebiyle toplanan vergi ve zekatların muntazam bir şekilde kayıt altına alınması adına günümüz hazine müsteşarlığı ya da maliye bakanlığına karşılık olabilecek 'Beytül Mal' kurumu kurulmuştur (Özhazar, 2016, s. 188). Bu örnek, halk için toplanan paranın devlet eliyle kullanılmasının sistematikleşmesi anlamında İslam'ın ilk dönemlerinden beri kurumsal bir düzenleme olarak verginin varlığına işaret etmektedir.

Müslüman olan ve olmayan birçok farklı toplumun bir arada yaşamaya başladığı İslam devletlerinde Müslümanlardan ve gayrimüslimlerden farklı vergiler tahsil ediliyordu. Kamu hizmetlerine yönelik olarak Müslümanlardan zekat, ticarete gümrük vergisi, öşür adı verilen arazi vergisi ve fitır sadakası toplanırken, gayrimüslimlerden haraç denilen arazi vergisi, yetişkin erkeklerden alınan cizye adı verilen vergi -kadınlardan, çocuklardan ve din görevlilerinden alınmıyordu- fidyetün necat adındaki savaş esirlerinden alınan vergiye ek olarak gümrük vergisi alınıyordu (Tuğ, 1963). İslam'ın gayri Müslimlere karşı da uyguladığı sosyal adalet anlayışı onlardan tahsil edilen cizye vergisinde de ön plandaydı. Ülkenin bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması adına yapılan askerlik görevini yapmak istemeyen gayri Müslimlerden alınan cizye, fertlerin askerlik görevini yapmaları halinde alınmıyordu. Ayrıca yılda bir kez tahsil edilen cizyenin bedeli İslam peygamberi zamanında orta halli bir ailenin on günlük masrafı olabilecek on dirhem tutarında belirlenmişti (Hamidullah, 2005, s. 218).

Daha sonra tamamen sistematikleşen İslam vergi anlayışının asıl hali günümüzde uygulanan halinden farklılık arz etmektedir. İslam iktisadında vergi elde edilen gelirden ve sermayeden bir kez alınmakta, undan vergi alınır, ekmekten alınmamaktadır. Vergide basitlik esastır. Ticari sermayeye dönüşmeyen gelirden vergi alınmamakta, eğer üretime dönüşürse üretimin belli bir noktasında vergi alınmaktadır. Vergisi ödenen mal devlet garantisi altına almakta ve vergi külfetine katlananlara özendirici kolaylıklar sağlanmakta iken, devlet vergi ödemeyenin malını sigortalamamaktadır (Ersoy, 2015).

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra Karahanlılardan Osmanlılara kadar birçok devlet meydana gelmiştir. İslamla birlikte gelen her alandaki İslami hukuk kuralları anlamındaki şer'i kurallar Türk devletlerinde de uygulanmaya devam etmiştir. Aynı şekilde İslam'ın ilk döneminde halktan toplanan öşür, haraç, cizye, fidyeye ve gümrük gibi vergiler toplanmaya devam edilirken bazı farklı vergiler de alınmaya başlanmıştır.

Selçuklu ve Osmanlılar devrinde ise örfi vergiler daha da çeşitlenmiş hatta sayı ve miktar olarak şerî vergileri de aşmıştır. Osmanlılarda, başta olağanüstü durumlarda toplanan Avarız savaşların artması sonrası tanzimata kadar düzenli olarak yıllık toplanmış, çarşılardan bac, hayvanlardan ağnam, köprü geçişlerinden derbent, tarım ürünlerinden ispenç ve çift resmî, tarlasını ekmeyenlerden çift bozan, evli olmayan hane üyelerinden mücerred, düğünlerden arus vergileri alınmıştır (Sivrioğlu, 2013).

5.2 Siyasetnameler ve Mukaddime İncelemesi

5.2.1 Siyasetnâmeler

Siyasetnâmeler, devlet idaresi ve siyaset ile ilgili bilgi ve öğütler içeren, üslup olarak daha iyi ve adil bir devlet yönetiminin sağlanması için hükümdar ve devlet adamlarına nasihatlerde bulunan eserlerdir. Yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler içermesi; devrinin yönetim anlayışını ve değerlerini yansıtmaya sebebiyle tarihi ve sosyolojik açıdan çok önemli kaynaklar olan Siyasetnameler, Karahanlılardan Osmanlılara tüm güçlü Türk İslâm devletlerinde de geleneksel hukuk ve siyasetin başvuru kaynakları olmuşlardır (Altay, 2011). Türk İslam literatüründe 2000’li yıllara kadar ulaşabilmiş birçok siyasetname mevcuttur. Bunlardan en çok tanınanları Yusuf Has Hacibin *Kutadgu Bilig*, Nizamülmülk’ün *Siyasetname*, İbn Teymiyye’nin *Siyasetü’ş-şer’iyye*, Nasruddin Tusi’ nin *Ahlak-ı Nasiri*, Kınalızadenin *Ahlak-i Ala’i*, Gazali’nin *Nasihatü’l Mülûk*, Lütü Paşa’nın *Asafname* ve Paşazade’nin *Nehayî* isimlerindeki siyasetnameleridir. Bu çalışma kapsamında içeriklerinde vergi ve vergi düzeni ile ilgili bölümler olduğu tespit edilen siyasetnameler olan *Kutadgu Bilig*, Nizamülmülk’ün *Siyasetname*’sinden ve *Siyasetü’ş-şer’iyye*’den örnekler aktarılmaktadır.

Türk İslam literatürünün en eski eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de, Yusuf Has Hacib devrin Karahanlı hükümdarına bazı yönetim ilkeleri ile ilgili nasihatlerde bulunmaktadır. Bu eserde günümüzdeki kullanımıyla vergi, ‘Yulug’ ibaresiyle anlatılmaktadır. Eserde vergi, “devletin varlığı ya da gücü için bireylerin mallarının feda edilmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Vergi anlamında kullanılan Yulug kelimesinin Katadgu Bilig de kullanılması vergi mekanizmasının o dönemdeki varlığının kanıtı niteliğindedir. Eserdeki ilgili beyitler, “Bu malı kullan ve onu hükümdarın uğrunda feda et, onun arzuları yerine gelsin ve yüzü gülsün” şeklindedir (Can, Karabınar, & Küçüker, 2012). Şüphesiz ki yönetim modeli ne olursa olsun her yönetici ya da yönetim için vergilerden bağımsız bir kamu idaresi düşünülemez. Hükümdarın halkı için harcayarak hem halkını hem kendini daha müreffeh bir seviyeye taşıması adına *Kutadgu Bilig*’de ünlü düşünür vatandaşları vergi vermeleri adına teşvik etmektedir.

Yine ünlü vezir Nizamülmülk’ün *Siyasetname*’sinde geçen ‘Padişahların Hazine Sahibi Olmasına ve Onun Düzene Konması Prensibine Dair’ isimli bölümde vezir Nizamülmülk Selçuklu hükümdarı Melikşah’a padişahların hazinelerinin mahiyeti ve bu hazineye gelen vergi gelirlerinin toplanmasının bir usule bağlanması gerekliliğinden Sultan Mahmud ile bir Emiri arasında geçen bir hikaye aracılığıyla ile bahseder:

“Padişahların daima iki hazinesi olmuştur: Biri, asıl hazine; öteki de sarfiyat hazinesidir. Toplanan paranın çoğunu asıl hazineye daha azını da sarfiyat hazinesine götürürlerdi. Bir zaruret bulunmadıkça asıl hazineden sarf etmezlerdi... Bu düşünce hakim olmadığı zaman devletin ne geliri varsa hepsi sarf edilirdi. Sultan Mahmud emiri Altın Taş’ı bir orduyla birlikte Harezm şehrine gönderir. O yıllarda Harezm şehrinin vergi geliri altmış bin altın dinar idir. Altın Taş’ın ordusunun giderleri ise bunun biraz mislidir. Bir yıl sonra vergi memurları Harezm’e, gelir tahsil etmeye gelince, Emir Altın Taş Sultana adam gönderip Harezm’in vergisini kendi ordusunun maaşına karşılık yazmalarını ister. Bu durumu haber alan Sultan Mahmud’un veziri Meymendi şöyle bir cevap yazar: ‘Altın Taş bilsin ki, o hiçbir zaman Mahmud olamaz. Taahhüt ettiğin parayı topla sultanın hazinesine getirip para ayarını kontrol edenin ve tartıcının huzurunda teslim et, teslim ettiğine dair vesika al, o zaman kendi maaşını iste ki senin ve askerin için o vakit ödeme emri yazılsın. Böylece Mahmud ile Altın Taş arasında, köle ile efendi arasında olduğu gibi fark olsun. Çünkü padişah işlerinin düzeni ile ordu işlerinin çapı açık ve birbirinden farklıdır. Yapmış olduğundan dolayı özür dilemek gerekir, zira kölenin efendisi ile mülkte ortaklığa kalkışması büyük tehlikedir’. Mektubu alan Altın Taş önce vergi gelirini teslim eder ve sonra ordusunu maaşını teslim alır. İşte memleket işlerinin birbirinden kopmaması, halkın refahının, hazinenin bayındırlığının devam etmesi, tamah ellerinin sultanın ve halkın malından kesilmesi için büyükler mülkün ve gelirin prensiplerini ve düzenini böyle koymuşlardır.” (Nizamülmülk, 2004).

Pasaj incelendiğinde, 11. yüzyıl dolaylarında dahi devletin vergi geliri tahsilatının bir düzene ve usule göre toplanmasının, toplandığı an ile kullanılacağı dönem arasında zarar edilmemesi adına paranın ayarının

kontrol edilmesinin -tıpkı döviz kuru farklılıklarında olduğu gibi- ve gelirin önce hazineye girip sonra halkın öncelikli ihtiyacına göre harcanmasının hesap tutarlılığı ve şeffaflık açısından çok önemli adımlar olduğu görülmüştür.

Diğer bir Siyasetname müellifi olan İbni Teymiyye (1263–1328) Ortaçağ İslâm dünyasının meşhur siyaset teorisyenlerindendir. Genel söylemin aksine İbni Teymiyye'ye göre toplumsal bozulma, önce toplumun kendisinin çürümesiyle başlar. Bu bozulmanın önüne geçilebilmesi ancak, hükümdarın adil ve erdemli bir devlet yönetimin benimsenmesi ile mümkün olacaktır.

Siyasetü's-şer'iyye'ye göre İbni Teymiyye kamu mallarının kaynağı olarak; İslam'a inanmayanlardan alınan ganimet, sadaka ve gayri müslim halktan alınan vergileri kabul etmektedir. Ona göre elde edilen ganimet beşte bir oranında devlet hazinesine ayrılmalı, kalan ise Müslüman halka adil olarak bölüştürülmelidir. Hükümdara ve çevresindekilere fazladan pay ayrılmamalıdır. İbni Teymiyye idarecilerin ganimetlerin büyük kısmının hazineye ayırıp halklarının bu gelirden adil bir biçimde yararlanmasını engelleyen uygulamalarını eleştirmiştir. Zira İbni Teymiyye'ye göre İslam iktisadındaki vergi ya da zekat müessesesi, yönetici kadronun refahı için değil, tebaanın gelirini bir dengede tutarak -sosyal- adaleti sağlamak için vardır (İbni Teymiyye, 2021).

5.2.2 Mukaddime

Yaptığı toplumsal gözlemler sonucunda kurmuş olduğu ümran ilmiyle bugünkü sosyoloji ilminin temellerini atan İbni Haldun (1332- 1406) iktisat ve sosyal adalet konularında da kıymetli fikirler beyan etmiştir. Vergi düzeniyle de ilgili en geniş bilgi İbni Haldun'un *Mukaddime*'sinde bulunduğundan, eser bu çalışmada daha geniş yer verilecektir. Eserin 'Hükümdarın Ticaretle Meşgul Olmasının Halka Zarar Vermesi ve Vergi Gelirlerini Düşürmesi Hakkında' adlı bölümünde şu savunulmaktadır: Devletin ve devleti yönetenlerin lüks harcamalarının artmasından dolayı vergi gelirleri, giderleri karşılayamaz hale gelir. Böyle bir durumda devlet bazen vergi çeşitlerini ya da oranlarını artırmaya gidebileceği gibi bazen de yönetici namına vergi toplama adı altında ticaret veya ziraatle iştigal etmeye başlayabilir ama devletin pazara girmesi hem üretici için zararlıdır hem de vergi düzenini bozar. Devletin malı daha ucuza satın alabilmesi veya müteşebbisleri ürettiği malı yüksek fiyatla almak durumunda bırakması nedeniyle devletin kendisinin ekonomik faaliyette bulunduğu bir alanda, verginin kaynağı olan çiftçi ve tüccarlar devletle rekabete giremez. Sonuçta halkın aleyhine haksız bir rekabet oluşacak ve devletin piyasaya yönelik bu müdahalesi arz talep dengesini bozmuş olacaktır. Umduğu kazancı kazanamayan devletin, bir başka zararı da yoksullaşan ticaret erbabı ve çiftçiden alınamayacak vergi olacaktır. Devlet ticaret sonucunda kar elde etse bile, ticaret erbabını piyasa dışına itmesi vergi gelirinde azalmaya neden olur. Aslında bu ticareti diğer müteşebbislerin yapmasına imkan tanınmış olsa, elde edilen kazancın bir bölümü vergi olarak devlete kalacak ve ticareti yapanlar elde ettiklerinin daha çoğunu elde etmek için başka girişimlerde bulunduklarında devletin de vergi geliri artmış olacaktır (Candan, 2007). Sonuçta halkın daha müreffeh bir yaşantıya kavuşması kalkınmanın önemli bir kuramı olan Damlama Etkisinden hareketle yoksullara da büyük fayda sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle direkt bir yoksullukla mücadele uygulaması olmasa da, dolaylı yoldan vergi yoksulluğu önlemenin önemli bir adımı olmaktadır.

İbni Haldun ekonomik faaliyetlerin hedefinin herkes için kar olduğunu, fertlerin ticaret ve alışverişlerinden çıkar sağlamak istemelerinin normal kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre devletin adil olmayan müdahaleleri, haksız vergilemede bulunması ekonomiyi olumsuz etkilemekte ve sonuçta devlet kendi bekası için gerekli olan vergi gelirini elde edemediğinden en büyük zararı yine kendisi görmüş olmaktadır. Literatürde Laffer Eğrisi olarak kavramlaşan bu durumu yüzyıllar önce tespit eden İbni Haldun, *Mukaddime*'nin 'Vergiler, Vergilerin Azlığı ve Çokluğu Hakkında' bölümünde, devletin vergileri halkın kabul edilebilirlik sınırından çok daha fazla seviyelere çıkarmasının, kendi çöküşünü hızlandırmasına neden olacağını şöyle anlatmaktadır : “ Bil ki, devletin başlangıcında halka yüklenen vergiler az, ancak toplanan vergilerden elde edilen yekün çoktur. Bunun sebebi: Eğer devlet dinin emrine göre hareket ediyorsa halka sadece zekat, haraç ve cizye gibi şeri vergiler yükler ki bunlar hafif vergilerdir. Bilindiği gibi maldan alınan vergi çok azdır. Diğer bütün şeri vergilerin miktarı da azdır. Bunlardan her birinin aşılamayacak sınırları vardır. ...Vergi miktarı az olunca insanlar şevkle çalışır, ülke mamur hale gelir ve müreffeh bir yaşama kavuşulur. Ülke müreffeh hale gelip kalkınınca da vergi alınacak malların sayısı artar ve böylece elde edilen toplam vergi çoğalır. Devleti idare edenlerin lükslerinin ve ihtiyaçlarının artmasına bağlı olarak vergilerde sürekli olarak artar ve zamanla halkın çalışma ve üretim şevkinin kaybolmasına neden olur. Ödedikleri vergilerle ellerinde kalan gelirleri karşıladıklarında çok az bir menfaat elde ettiklerini görürler. Sonuçta üretimden el çekerler. Böylece tek tek bireylerden toplanan vergiler azaldıkça toplam vergi geliri de azalır. Eğer bunları

anladiysan, üretim ve kalkınmada en güçlü etkenin, üreticilere yüklenecek vergi oranlarının mümkün olduğu kadar az olması gerektiğini bilirsin” (İbn Haldun, 2004, s. 369-370).

Yine aynı kitabın ‘Ücretlerin Eksilmesinin Vergilerin Eksilmesine Sebep Olacağı Hakkında’ başlıklı bölümünde İbni Haldun devletin para dengesini sağlamak amacıyla ücretleri eksiltmesinin, bireylerin harcamalarında düşüşe ve tasarruf yapamamalarına, dolayısıyla piyasada durgunluğa neden olarak vergi ödeyenlerin sayısını azaltacağını ve sonuçta devletin gelirini eksilteceğini savunur. Ona göre devlet en büyük pazardır ve gelir gider noktasında piyasanın temelidir. Eğer bu en büyük pazar durgunluğa girer ve harcamaları azalır, diğer pazarlarda daha da şiddetli bir durgunluğun yaşanması kaçınılmazdır. Fakat ücretler adaletli dağıtılırsa, azalmayan ücret pazara döneceğinden, pazardaki kazanç kara dönüşecek ve sonuçta kar devletin vergi gelirinin artmasına sebep olacaktır. İbni Haldun’un bu teorisi, bugünün kamu maliye politikalarında da uygulanmakta ücretlere zam yapıldığında tüketim harcamaları artmakta piyasalar canlanmaktadır. Sonuçta ülkenin milli gelirinin ve istihdam düzeyinin artmasıyla, vergi gelirlerinde artış meydana gelmekte ve ihtiyaç sahiplerine yönelik sosyal yardımlar daha kolay planlanabilmektedir.

“Devletin Son Zamanlarda Satışlardan Vergi Alması Hakkında” adlı fasılda da İbni Haldun, kamu maliyesi literatüründe artan oranlı vergi olarak tanımlanan vergi usulüne işaret ederek, herkesten ödeme gücü nisbetinde vergi toplamanın toplumsal güvene ve akabindeki toplumsal huzura olumlu yönde katkı sağlayacağını şu şekilde dile getirmektedir: “Şu halde vergileri bütün mükellefler arasında dürüst, adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağıt ve genelleştir. Ne üst tabakadaki soyluluk veya büyük zenginliklerden, ne de kendi memurlarından, saray adamlarından ya da onların izleyicilerinden olması dolayısıyla hiç kimseyi bundan muaf tutma. Ve hiç kimseye zorla, ödeme kapasitesinin üstünde bir vergi yükü yükleme. Çok ağır vergiler kişilerin devlete olan güvenini zedeler ve bu durum özellikle yoksullaşan kesimdeki halkın asabiyet bağlarını zayıflatır. Sonuçta geliri azalan halkın ödediği verginin azalması nedeniyle devletin geliri azalacak ve gücü zayıflayacaktır. Devletin bekası ve ülke refahının istikrarı, verginin halka kabul edilebileceğinin üstünde yük getirmeden toplanmasıyla mümkün olacaktır” (İlgen, 2005).

6. SONUÇ

İhtiyaçların temininde toplumsal yaşantının hem gereği hem getirisi olan iş bölümü ve mübadele önemli sosyal davranışlardır. Bu noktada insanın bireysel ve sosyal yaşantısını etki altına alan ahlak ve din sahneye çıkarak bireylerin bir takım vicdani ve zihinsel kodlar doğrultusunda birlikte yaşamının gereği olan bazı sorumlulukları üstlenmesine zemin hazırlamaktadır. Bu sorumluluğun kamu maliyesinde sistematikleşen adı vergidir ve devletler bu sorumlulukları, kişilerin vicdani eğilimlerine bırakmaksızın kamu politikası kapsamında ise vergiyle kayıt altına almış olmaktadır.

Yüzyıllardır insanlığın medeni yaşam koşullarını elde edebilmesinin ve yoksulluğun giderilmesinin en önemli aracı olan vergi gelirlerinin, gelir dağılımı adaletini sağlama yönünü daha iyi bir şekilde yerine getirebilmesi sağlam bir vergi sistemine bağlıdır. Her dönemde toplumların kendinden önceki toplumlarla arasında oluşan farklılaşmalar, her alanda olduğu gibi devlet yönetimi ve mali politikalar konusunda da kafa yormayı gerekli kılmış dolayısıyla bu türdeki yazımın da çeşitlenmesinde itici güç olmuştur. Zengin bir kaynak eser hazinesine sahip Türk İslam literatüründe de vergi sistemi, topyekun kalkınmanın ve toplumda optimum iyilik haline, toplumsal bir refah düzeyine ulaşmanın en etkin yöntemi olarak kabul görmüştür.

Bu makalede, başta köklü medeniyetlerde verginin yeri özetlenmiş, ardından Türk İslam literatüründeki Siyasetname ve Mukaddime kaynakları taranarak ilgili bölümler yorumlanmıştır. Sonuçta Türk İslam tarihinin bu önemli eserlerinde de, devlet gelirlerinin önemli bir kalemi olan verginin, doğru ve adil düzenlemelerle toplanmasının ve halka hizmet olarak dönmesinin gelir dağılımı adaletini sağlama noktasında kilit bir rolünün olduğunun dile getirildiği saptanmıştır. Kâtip Çelebinin “İnsansız mülk, ordusuz halk, parasız ordu olmaz, halk olmadan para toplanmaz, adalet olmazsa halk olmaz” deyişi ışığında halktan geliri tahsil edip bunu yine halk için harcayan adil devletin varlığı ve bu devlet sistemlerinin hiçbir kötü kullanıma mahal verilmeyecek düzende olması önem kazanmaktadır. Aksi takdirde bu çalışmada incelediğimiz tüm kadim eserlerin devlet gelirleri bahsinde ısrarla üzerinde durulduğu gibi halk, menfaatinin ödediği vergiden az olduğunu tespit ettiğinde üretmekten vazgeçebilecek dolayısıyla vergi gelirleri azalacaktır. Sonuçta devletin bütçe dengesinin yitireceği, gelir dağılımı adaletsizliğinin artacağı, halkın yaşam kalitesinin düşeceği ve tüm bunların devletin gücünü yitireceği çıkarımının birbirinden farklı dönemlerde kaleme alınmış bahsi geçen eserlerde var olduğu tespit edilmiştir.

Demokrasilerde de hesap verilebilirliğin önemli göstergesi olan ve sosyal devlet anlayışı kapsamında gerek artan oranlı ve negatif vergi gibi adaleti gözeten uygulama çeşitleri ile vergi, bugün de toplumsal barışın sürdürülebilmesi için en önemli dengeleme aygıtlarından biri olarak önemini korumaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

İntihal Beyanı: Turnitin yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.

Lisans: CC BY-NC. Creative commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethics Statement: I declare that this study is among the studies that do not require ethical committee permission. In case of detection of a contrary situation, the Journal of Social Economic Research has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: Author's contribution rate is 100%.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Plagiarism: A check for plagiarism on this article was conducted by using Turnitin Software.

License: CC BY-NC. Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

KAYNAKÇA

- Altay, A. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Siyasetname Geleneğine Genel Bir Bakış. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3*, 6(3), 1795-1809.
- Aykaç, M. K. (2017). Gelir ve Servetin Yeniden Dağılımında Zekatın Rolü. *ISEFE 2017 | International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*, (s. 557-572).
- Bekçi, İ., Apalı, A., & Çulcu, T. (2021). Türk Devletlerinde Vergi Anlayış ve Uygulamalarının Biçimsel ve Yapısal Karakteri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 212-222.
- Beşel, F. (2015). Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekât. *International Congress on Islamic Economics and Finance* (s. 51-56). Sakarya: ICISEF.
https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Volume_1.pdf adresinden alındı
- Can, A. V., Karabınar, S., & Küçük, M. (2012). Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 68-100.
- Candan, N. (2007). İbni Haldun'un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 235-245.
3 29, 2023 tarihinde <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423939055.pdf>
- El-Farabi. (2012). *İdeal Devlet / El-Medinetül Fazıla Çev: Ahmet Arslan*. Ankara: Divan Kitap.
- Erkal, M. (2009). *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*. İstanbul: İsam.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 37-64.
- Genç, S. Y., & Süloğlu, D. (2017). İslam İktisadı Perspektifinde Toplumsal İlişkiler, Bölüşüm ve Mülkiyet Kavramları. *İslam İktisadı Perspektifinde Toplumsal İlişkiler, BölüInternational Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*. İstanbul: ISEFE.

- Günaydın, İ., & Yıldız, B. (2016). Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi? *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 90-104.
- Hamidullah, M. (2005). *İslam Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beyan.
- İbn Haldun. (2004). *Mukaddime*. İstanbul: Yeni Şafak.
- İbnîTeymiyye. (2021). *Siyaset Es siyasetü's-Şer'iyye*. İstanbul : Dergah.
- İlgen, A. (2005). İbni Haldun'un Kamu Ekonomisi, Maliyesi ve Vergi Dünyasına İlişkin Görüş ve Analizleri. *Vergi Dünyası*, 101-106.
- Karışman, S. (2010). *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Adam Smith; Marifet ve Zenginlik Arasında İki Düşünce İki Dünya*. İstanbul: Ötüken.
- Ksenophon. (2020). *İktisat Üzerine –Oikonomikos*. İstanbul: Türkiye İş Bankası .
- Kurt, E. (2017). Bir Gelir Bölüşüm Örneği Olarak Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*, (s. 317-322). İstanbul.
- Nizamülmülk. (2004). *Siyasetname*. İstanbul: Antik Şark Klasikleri.
- Özhazar, H. (2016). *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer*. İstanbul: Tirekitap.
- Sivrioğlu, U. T. (2013). İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 88-104.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah.
- Temür, Y. (2017). Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslam Ekonomisinde Zekat Müessesesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 114-124.
- Tuğ, S. (1963). *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- WorldBank. (2017). *Monitoring Global Poverty, Report of The Global Poverty*.
- Yurtseven, A. (2019). İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansıması. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi Cilt:8 Sayı:1*, 65-96.